

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

№6(3)

2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 246 sahifa,
9-iyun, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapijanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – “Yangi O'zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: “Tadbirkor va ishbilarmon” MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers “Yangi O'zbekiston” and “Pravda Vostoka”, Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta'limi” jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta'limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

O'zbek bolalar folklorining etnopsixologik jihatlarini.....	10
<i>Alimbayeva Shaxlo Tursunovna</i>	
The Convergence of Educational Paradigms: Policy Borrowing, Adaptability, and Institutional Reform in Uzbekistan's Modern School System	15
<i>Lola Rakhmonovna Djurakulova, Karina Eduardovna Bushevskaya</i>	
Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarida valeologik kompetensiyalarni rivojlantirish	21
<i>Xudoyberdiyev G'iyosiddin Baxtiyor o'g'li, Mamatqulov Davronbek Abdig'apparovich</i>	
Autizm spektridagi buzilishlarga ega bolalar rivojlanishida STEAM ta'lim texnologiyasining pedagogik ahamiyati.....	25
<i>Ne'matova Hilola Ikrom qizi, Ahmadova Zuhra Adizovna</i>	
Ozodlikdan mahrum qilingan shaxsning jazoni ijro etish muassasasidagi moslashuvining psixologik xususiyatlari	30
<i>Saydullayeva Muxabbat Abdullayevna</i>	
Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati.....	33
<i>Shodiyeva Gulruh Xayrullayevna, Ergasheva Farog'at</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida gamifikatsion topshiriqlar asosida divergent fikrlashni shakllantirishning didaktik mexanizmlari.....	37
<i>Jalilov Muhammadali Abdumutalibovich, Saloydiovva Sevaraxon Mahammadsharif qizi</i>	
Darsdan tashqari mashg'ulotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyat tajribasini shakllantirish	41
<i>Sayfiddinova Muxlisa Sayfiddinovna</i>	
Harbiy xizmatchilar oilalarida inqirozlarni profilaktika qilishda ijtimoiy-psixologik xizmatlarning o'rni	45
<i>Sh. S. Kurbanova</i>	
Yosh onalarning pedagogik kompetensiyalariga oid ilmiy-nazariy yondashuvlar	49
<i>Yuldasheva Zulayxo Sadullayevna</i>	
Роль нарративно-экспозиционной терапии при работе с детьми, репатрированными из ЗОН вооружённых конфликтов	53
<i>Юлдашев Санжар Рузимуродович</i>	
Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar: muammo va uning yechimlari.....	57
<i>Mamatova Karomat Ilhomjonovna</i>	
Bitiruvchi sinf o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish jarayonlarida individual yondashuvning ahamiyati ...	61
<i>Asilova Sanobar Xatamboyevna</i>	
Optika bo'limini o'qitishning didaktik asoslari.....	66
<i>Avulova Zamira Tursunmurodovna, Nomozova Dilnoza Mamarajab qizi, Shomurodova Maftuna Tolibjon qizi, Rayimova Muazzam Xolbobo qizi</i>	
Bo'lajak informatika o'qituvchilarida kompyuter grafikasiga oid kompetensiyalarni rivojlantirish uchun Gamified Project-Based Learning asosidagi integrativ metodika ishlab chiqish	69
<i>D. Y. Pulatova, G' R. Berdiyev</i>	
Psixologik savodxonlikning o'smirlar akademik savodxonligiga ta'siri.....	76
<i>Fayzullayev Mirzaodil Mirzamurodovich</i>	
Umumiy o'rta ta'lim maktablarida fizika darslarida loyihaviy ta'limni qo'llashning pedagogik asoslari	81
<i>Ismonov Turgunpulat To'liqinovich</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarning tabiatga oid kompetensiyalarini rivojlantirishda mashg'ulot, ekskursiya va sayrlardan foydalanish metodikasi.....	84
<i>Maripova N. X.</i>	
Individual yondashuvga asoslangan pedagogik mexanizmlarni amaliyotga joriy etish metodikasi	88
<i>Nurova Malika Abduzairovna</i>	

Communicative Learning as a Basis for Critical Thinking Development	92
<i>Petrosyan Nelya Valerevna, Khalilova Farangiz Khoshimovna</i>	
Nikohdan oldingi hissiy-emotsional kompetentlikni rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik omillari	97
<i>Raximova Gulxayo Alisherovna</i>	
Talabalarda chidamkorlikni rivojlantirishning ahamiyati	100
<i>Shaalimov Muxtorsha Atxamovich</i>	
Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ertaklar orqali tarbiya berish usullari	105
<i>X. Sh. Ochilova</i>	
Bo'lajak tarbiyachilarning ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol ta'lim texnologiyalarining samaradorligi	109
<i>Xalilova Dilnoza Furkatovna</i>	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kitobxonlik madaniyatini kreativ yondashuvlar asosida shakllantirish imkoniyatlari	112
<i>Xolyigitova Bahoroy Kimsanboyevna</i>	
Bo'lajak buxgalleriya hisobi va audit sohasidagi talabarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari	117
<i>Arziyeva Visola Namozovna</i>	
Boshlang'ich ta'lim mazmunini tizimlashtirishning didaktik va aksiologik tamoyillari	121
<i>Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna</i>	
Munis Xorazmiy devonining o'rganilishi va uning tarixiy-etimologik tahlili	125
<i>Sharopova Durdona Azim qizi</i>	
Raqamli texnologiyalar asosida pedagogik kompetensiyalarni takomillashtirish asoslari	129
<i>Tashmatova Gulzoda</i>	
Maktabgacha ta'limda steam yondashuvining didaktik imkoniyatlari	133
<i>To'xtaboyeva Maftunaxon G'aniyevna</i>	
Raqamli pedagogikaning zamonaviy ta'lim rivojlanishidagi o'rni	137
<i>Tojiyeva Asila Abdimannon qizi, Pardayeva Ra'no Eshboyevna</i>	
Talabalar jamoasida uchraydigan nizoli vaziyatlarning diagnostik tahlili	142
<i>Vaxobova Muxtabar Nurmuhimmat qizi</i>	
Kreativ yondashuv asosida talabalarning kasbiy sifatlarini shakllantirish	146
<i>Xolmatova Gulhayo Ulug'bekovna</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasining psixologik asoslari	151
<i>Xurvaliyeva Tarmiza Latipovna</i>	
Umumta'lim maktab direktorlarining boshqaruv samaradorligini oshirishda media va axborot savodxonligini rivojlantirish modelini takomillashtirish	156
<i>Abdulxakimova Ziyoda Latibjon qizi</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsda muammoli STEAM loyihalarini yaratish ko'nikmalarini rivojlantirish	161
<i>M. S. Achilova</i>	
Optik tushunchalarni shakllantirish metodikasi	165
<i>Avulova Zamira Tursunmurodovna, Nomozova Dilnoza Mamarajab qizi, Cho'liyeva Sofiya Sobirjon qizi, Shog'dorova Moxinur Bobomurot qizi</i>	
PHET simulyatsiyalari yordamida optikani o'rgatish	169
<i>Avulova Zamira Tursunmurodovna, Nomozova Dilnoza Mamarajab qizi, Toshmirzayeva Buvioysha Panji qizi, Ruziyeva Jasmina Sirojiddin qizi</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy fikrlashini o'ziga xos jihatlari	173
<i>Gafurova Shoxista Erali qizi</i>	
O'zbekiston hududlarida yengil atletika infratuzilmasi va sportchilar tayyorlash tizimini tashkiliy-boshqaruv asoslari	178
<i>Hakimova Mushtariybonu Hamidovna, Tursunpolatova Ziyoda Jahongir qizi</i>	
O'zbekistonda mustaqil fikrlash muammosi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar tahlili	181
<i>Tursunova Dilbar Zafarovna</i>	

MUNDARIJA	CONTENTS	Methodology for Developing Competencies in Primary Education and the Communicative Analysis of Oral Speech.....	184
		Turumbetova Aygul Yusupbaevna	
		Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini "Tarbiya" darslarida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga o'rgatish metodikasi.....	189
		Ummatkulova Sayyora Shovkatovna	
		Boshlang'ich sinflarda matematika ta'limini tashkil etish.....	191
		Saydullayeva Shabbona Ashraf qizi, Axtamqul Azamqulov, Anvar Yusupov	
		Metakognitiv xabardorlik ko'rsatgichlarining ta'lim shakliga bog'liqligi.....	195
		Ermatova Robiya Bekjonali qizi	
		The Integration of Artificial Intelligence Technologies in Esp Instruction: Enhancing Professional Communicative Competence in Higher Education.....	199
		Ismailova Shaira Ferdausovna	
		Intercultural Communicative Competence in English Language Teaching: Preparing Global Learners.....	204
		Maqsudova Gulnoz Olimovna	
		Teaching Reading Through Multimodal Texts: Enhancing Comprehension and Engagement in EFL Classrooms.....	208
		Norboyeva Shahnoza Jo'rabek qizi	
		Digital Technologies and Cognitive Competence Development in English Language Teaching.....	212
		Sharipova Muhabbat Erkinovna	
		Raqamli ta'lim muhitida sun'iy intellektga asoslangan elektron o'quv resurslarini loyihalashning konseptual-pedagogik asoslari va didaktik muammolar tahlili.....	216
		Shirinov Feruzjon Shuxratovich, Raxmonov Ziyodillo Xusanovich	
		Boshlang'ich ta'limda timss mezonlari: kontekstli muammolarga yondashuv.....	222
		Yo'ldoshev Farhodjon Baxtiyor o'g'li	
		O'qituvchilarning qadriyatlari va stressga barqarorlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning psixologik tahlili.....	227
		Yuldashova Dilafuz Shavkatovna	
		Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish pedagogik muammo sifatida.....	229
		Safarova Madina Azamat qizi	
		Социально-психологические особенности отношения студентов к использованию искусственного интеллекта chatgpt в образовательной деятельности.....	233
		Аскарлова Гулрух Оринбасаровна	
		Диалог культур в произведениях русскоязычных писателей Узбекистана XXI века.....	239
		Чернова Татьяна Алексеевна, Отакулов Фолиб	
		Русский язык как пространство межкультурной коммуникации в литературе Узбекистана.....	242
		Чернова Татьяна Алексеевна, Имамов Жавлонбек, Абдурахмонов Элбек	

OZODLIKDAN MAHRUM QILINGAN SHAXSNING JAZONI IJRO ETISH MUASSASASIDAGI MOSLASHUVINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Saydullayeva Muxabbat Abdullayevna

“Barqaror hayot” xalqaro ijtimoiy-ma’rifiy markazi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ozodlikdan mahrum qilingan shaxslarning jazoni ijro etish muassasasiga moslashuvining psixologik xususiyatlari tahlil qilingan. Penitensiar muhitning shaxs ruhiyatiga ta’siri, moslashuv jarayonining bosqichlari, dezadaptatsiya omillari hamda resotsializatsiya mexanizmlari ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, mahkumlarning moslashuviga ta’sir etuvchi individual-psixologik, ijtimoiy-psixologik va institutsional omillar tahlil qilinib, jazoni ijro etish muassasalarida psixologik xizmatlarning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari mahkumlarning psixologik barqarorligini ta’minlash, qayta ijtimoiylashuv jarayonlarini faollashtirish va takroriy huquqbuzarliklarning oldini olishda kompleks psixologik yondashuv muhim ahamiyatga ega ekanligini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: mahkum, penitensiar psixologiya, moslashuv, dezadaptatsiya, resotsializatsiya, psixologik xizmat, stress, frustratsiya, jazoni ijro etish muassasasi, ijtimoiy moslashuv.

Abstract: This article examines the psychological characteristics of adaptation among incarcerated individuals in correctional institutions. The study analyzes the impact of the penitentiary environment on personality, stages of adaptation, maladaptation factors, and mechanisms of resocialization. Particular attention is paid to individual, social, and institutional factors influencing prisoners’ adjustment. The role of psychological services in correctional facilities is highlighted as an essential component of rehabilitation and successful reintegration. The findings emphasize the importance of comprehensive psychological support in promoting psychological stability and reducing the risk of recidivism.

Key words: prisoner, penitentiary psychology, adaptation, maladaptation, resocialization, psychological services, stress, frustration, correctional institution, social adaptation.

Аннотация: В статье рассматриваются психологические особенности адаптации лиц, лишённых свободы, к условиям учреждений исполнения наказания. Анализируются влияние пенитенциарной среды на личность, этапы адаптации, факторы дезадаптации и механизмы ресоциализации. Особое внимание уделяется индивидуально-психологическим, социально-психологическим и институциональным факторам, влияющим на процесс адаптации осуждённых. Обосновывается роль психологических служб в обеспечении успешной адаптации и подготовке осуждённых к последующей реинтеграции в общество.

Ключевые слова: осуждённые, пенитенциарная психология, адаптация, дезадаптация, ресоциализация, психологическая служба, стресс, социальная адаптация.

KIRISH

Jazoni ijro etish muassasasiga tushish inson hayotidagi eng murakkab va kuchli stressogen voqealardan biri hisoblanadi. Ozodlikdan mahrum qilish nafaqat huquqiy cheklovlarni, balki shaxsning odatiy turmush tarzi, ijtimoiy maqomi, yaqinlari bilan munosabatlari va hayotiy rejaları tizimida ham tub o’zgarishlarni yuzaga keltiradi. Natijada mahkum yangi ijtimoiy muhit, qat’iy tartib-qoidalar va cheklangan ijtimoiy aloqalar sharoitiga moslashishga majbur bo’ladi ^[1].

Zamonaviy penitensiar psixologiyada moslashuv shaxsning yangi muhit talablariga mos ravishda o’z xulq-atvori, hissiy holati va ijtimoiy munosabatlarini qayta tashkil etish jarayoni sifatida talqin etiladi ^[2]. Moslashuvning muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz kechishi keyinchalik mahkumning ruhiy salomatligi, xulq-atvori, resotsializatsiyasi va takroriy jinoyatchilik xavfiga bevosita ta’sir ko’rsatadi.

Shu sababli mahkumlarning jazoni ijro etish muassasasiga moslashuvi muammosini o’rganish penitensiar psixologiyaning dolzarb ilmiy-amaliy masalalaridan biri hisoblanadi.

MAVZU BO'YICHA ADABIYOTLAR SHARHI

Ozodlikdan mahrum qilingan shaxslarning moslashuv jarayonlari xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli nazariy yondashuvlar asosida tadqiq etilgan. Penitensiar psixologiyaning rivojlanishida Donald Clemmer (Donald Clemmer) tomonidan ilgari surilgan “prizonizatsiya” konsepsiyasi muhim o‘rin tutadi. Muallifga ko‘ra, mahkum asta-sekin jazoni ijro etish muassasasining norasmiy qadriyatlarini va xulq-atvor me‘yorlarini o‘zlashtiradi, bu esa uning shaxsiy identifikatsiyasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi ^[3].

Erving Goffman (Erving Goffman) “total institutlar” nazariyasida jazoni ijro etish muassasasini insonning barcha ijtimoiy rollari va kundalik hayoti qat‘iy nazorat qilinadigan yopiq tizim sifatida tavsiflagan. Olimning fikricha, bunday muhitda shaxsning avvalgi identifikatsiyasi zaiflashadi va yangi institutsional identiklik shakllanadi ^[4].

Rossiyalik olimlar V.F. Pirojkov (V.F. Pirojkov), Yu.M. Antonyan (Yu.M. Antonyan), A.I. Ushatkov (A.I. Ushatkov) va boshqa tadqiqotchilar penitensiar muhitning shaxs psixologiyasiga ta‘sirini o‘rganib, mahkumlarning moslashuvi jarayonida xavotir, frustratsiya, agressivlik va ijtimoiy chekinish reaksiyalari kuchayishini qayd etganlar ^[5: 6].

O‘zbekistonlik olimlar orasida N.G. Kamilova tomonidan olib borilgan tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etadi. Olimaning ta‘kidlashicha, resotsializatsiya jarayonining muvaffaqiyati shaxsning emotsional intellekti, qadriyatlar tizimi, hayotiy mazmun orientatsiyasi va ijtimoiy kompetentligiga bevosita bog‘liqdir ^[7]. Kamilova resotsializatsiyani kognitiv, emotsional va axloqiy komponentlarning o‘zaro uyg‘un rivojlanishiga asoslangan murakkab psixologik jarayon sifatida tavsiflaydi ^[7].

B.M. Umarov, G.K. Tulaganova, Z.F. Kamaletdinova va E. Kuljonovlarning tadqiqotlarida deviant va delinkvent xulq-atvorning psixologik determinantlari, qadriyatlar tizimidagi deformatsiyalar hamda ijtimoiy moslashuvning buzilishi bilan bog‘liq omillar tahlil qilingan ^[8: 9]. Mazkur tadqiqotlar mahkumlarning moslashuv jarayonini tushunishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda penitensiar psixologiya sohasida olib borilgan tadqiqotlarda mahkumlarning psixologik holati, muassasa sharoitlariga moslashuvi va resotsializatsiyasi masalalariga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Tadqiqotchilar jazoni ijro etish muassasasiga ilk bor tushgan shaxslarda depressiv holatlar, xavotir va ruhiy zo‘riqish ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lishini qayd etadilar ^[10].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, unda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini penitensiar psixologiya, stress psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya va resotsializatsiya nazariyalari tashkil etdi.

Tahlil uchun mahkumlarning moslashuvi, penitensiar muhitning psixologik ta‘siri va qayta ijtimoiylashuv jarayonlariga bag‘ishlangan xorijiy va mahalliy ilmiy manbalar tanlab olindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, jazoni ijro etish muassasasiga moslashuv bir martalik hodisa emas, balki bir necha bosqichlardan iborat murakkab psixologik jarayondir. Dastlabki bosqichda mahkum yangi muhit bilan to‘qnash keladi va uning odatiy hayot tarzi keskin o‘zgaradi. Ushbu davrda xavotir, qo‘rquv, noaniqlik hissi va psixologik tanglik eng yuqori darajaga yetadi ^[5].

Mahkumning yangi sharoitga moslashishi ko‘p jihatdan uning individual-psixologik xususiyatlariga bog‘liq. Stressga bardoshlilik, emotsional barqarorlik, kommunikativ ko‘nikmalar va muammolarni konstruktiv hal etish qobiliyati yuqori bo‘lgan shaxslar muassasa muhitiga nisbatan tezroq moslashadilar. Aksincha, impulsivlik, yuqori xavotirlilik va agressiv reaksiyalarga moyillik moslashuv jarayonini murakkablashtiradi ^[6].

Moslashuv jarayonining muhim jihatlardan biri shaxsning identifikatsiya tizimidagi o‘zgarishlar bilan bog‘liqdir. Ozodlikdan mahrum qilingan shaxs o‘zining avvalgi ijtimoiy maqomi va rollarining sezilarli qismini yo‘qotadi. Bu esa frustratsiya, o‘z-o‘zini baholashning pasayishi va psixologik himoya mexanizmlarining faollashuviga olib keladi. Tadqiqotlar ratsionalizatsiya, inkor qilish, proyeksiya va kompensatsiya kabi himoya mexanizmlarining mahkumlar orasida keng tarqalganligini ko‘rsatadi ^[2].

Kamilovanning resotsializatsiya konsepsiyasi nuqtai nazaridan qaralganda, moslashuv jarayonining muvaffaqiyati mahkumning ichki psixologik resurslari bilan chambarchas bog‘liqdir. Hayotiy maqsadlarning mavjudligi, kelajakka nisbatan umid hissi, ijtimoiy foydali faoliyatga qiziqish va konstruktiv qadriyatlar tizimi mahkumning psixologik barqarorligini oshiradi ^[7].

Tahlillar shuni ham ko'rsatadiki, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash moslashuvning muhim omillaridan biridir. Oila bilan muntazam aloqalarni saqlab qolgan mahkumlarda depressiya va xavotir ko'rsatkichlari nisbatan past bo'ladi. Oila tomonidan qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lgan holatlarda mahkumlarning resotsializatsiyaga motivatsiyasi ham yuqoriroq bo'ladi ^[8].

Penitensiar muassasalardagi psixologik xizmatlar moslashuv jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Psixologik diagnostika, individual maslahatlar, guruh korreksion mashg'ulotlar va psixosozial dasturlar mahkumlarning psixologik barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi ^[10]. Ayniqsa, muassasaga yangi qabul qilingan mahkumlar bilan olib boriladigan dastlabki psixologik ishlar dezadaptatsiya xavfini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Shunday qilib, mahkumlarning jazoni ijro etish muassasasiga moslashuvi biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadigan murakkab jarayon bo'lib, uning muvaffaqiyati shaxsning individual xususiyatlari, ijtimoiy resurslari va muassasadagi psixologik xizmatlarning samaradorligiga bog'liqdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari ozodlikdan mahrum qilingan shaxslarning jazoni ijro etish muassasasiga moslashuvi ko'p omilli va murakkab psixologik jarayon ekanligini ko'rsatdi. Moslashuvning muvaffaqiyatli kechishi shaxsning psixologik resurslari, emotsional barqarorligi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash darajasi va psixologik xizmatlar faoliyati bilan belgilanadi.

Mahkumlarning moslashuvini yaxshilash maqsadida:

- dastlabki psixologik diagnostika tizimini takomillashtirish;
- moslashuv xavfi yuqori bo'lgan shaxslarni erta aniqlash;
- stressni boshqarish va emotsional regulyatsiya dasturlarini keng joriy etish;
- oila bilan aloqalarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini rivojlantirish;
- resotsializatsiyaga yo'naltirilgan kompleks psixologik xizmatlarni kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bartollas C. Correctional Psychology. – New York: Pearson, 2014. – 432 p.
2. Blackburn R. The Psychology of Criminal Conduct. – Chichester: Wiley, 1993. – 654 p.
3. Clemmer D. The Prison Community. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1958. – 326 p.
4. Goffman E. Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. – New York: Anchor Books, 1961. – 386 p.
5. Пирожков В. Ф. Криминальная психология. – Москва: Ось-89, 2007. – 384 с.
6. Антонян Ю. М. Психология преступника. – Москва: Юристъ, 2000. – 304 с.
7. Kamilova N.G. Xulqi og'ishgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilari resotsializatsiyasining psixologik xususiyatlari: DSc dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2020. – 81 b.
8. Umarov B.M. Deviant xulq psixologiyasi. – Toshkent, 2017. – 240 b.
9. Tulaganova G.K. Delinkvent xulq va uning psixologik determinantlari. – Toshkent, 2015. – 186 b.
10. Nasirov I.S. va boshqalar. Ozodlikdan mahrum qilingan shaxslarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi muammolari. – Toshkent, 2023. – 145 b.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №6(3)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzirimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.